

50 jaar Nostre Aetate

Leo Mock

Geachte aanwezigen, hoogwaardigheidsbekleders.

Ik vind het bijzonder om vandaag hier te staan. 10 jaar geleden was ik er ook bij, toen in Utrecht, in een kerk – zo staat mij bij. Over toen jaar zijn we er ook allemaal weer hopelijk bij. En over 20, 30 jaar enzovoorts, totdat het zo gewoon is geworden dat we er niet eens meer bij stil staan – omdat we onze doelen weer wat hoger hebben gesteld.

Het bijzondere aan wat er de laatste 50 jaar is gebeurd is, dat er een proces op gang gekomen is waarbij men heeft weten plaats te maken binnen de eigen waarheid voor de waarheid van de ander. Dat moet de grondslag zijn in de ontmoeting met andere religies, in de interreligieuze dialoog, en in feite in elke dialoog.

Aan joodse kant was en is er nog veel wantrouwen, niet zo raar gezien de moeizame geschiedenis. Maar ook theologisch gezien bestaat er aan joods-orthodoxe kant nog wel wat wantrouwen tegenover het christendom. Toch is er ook veel bereikt en daar staan we vandaag bij stil.

Wat me toch eerst ook bij de actualiteit brengt van de afgelopen week.

Dialoog is vanuit twee situaties te voeren:

- 1) Dialoog vanuit een situatie van spanningen – vooral als middel tot rust, de zaak bijelkaar houden. Het gevaar bestaat dat dialoog een middel wordt, gedicteerd door de actualiteiten, die soms de waan van de dag blijken.
- 2) Dialoog als doel op zichzelf; waarin waarheid, ontmoeting, en leren centraal staan.

Beide mogelijkheden roepen bij mij de associatie op met twee verhalen uit zeer uiteenlopende tijden: het eerste uit de chassidische traditie in Oost-Europa in de 18e eeuw; de tweede uit de Talmoed, zo een 1500 jaar geleden opgeschreven / gecodificeerd. Het chassidische verhaal gaat als volgt – u weet

dat van een chassidisch verhaal meerdere versies bestaan, en ik zal ook ongetwijfeld mijn eigen versie gemaakt hebben. Het verhaal gaat ongeveer zo:

De Baal Sjem Tov had een jongen onder zijn hoede genomen voor een paar jaar. Op een dag nam de Baal Sjem hem mee naar een wat morsige herberg. Daar zat de plaatselijke boerenbevolking te drinken, luidruchtig te praten en te lachen. Niet echt de meest verheffende omgeving, ogenschijnlijk. De jongen loopt wat schichtig naar de drinkende mannen, als een jonge man zich tot de joodse jongen wend. 'Hoe heet je', vraagt hij. Moske, zegt de jongen – de Oost-Europese versie van Mosje. 'Moske, zing eens een lied voor ons'. De jongen die musical talent had, begin te meeslepene nigger – een woordeloze melodie te zingen. Al gauw zingt iedereen mee, er wordt op de tafels geslagen met de vuist. Dan gaat de man dansen met Moshke op de maat van de nigger. Steeds wilder danst hij, en roept enkele keren uit: "Ik ben Ivan, jij bent Moshke". Na een paar uur vertrekt de Baal Sjem uit de herberg met de jonge Moshke en gaan terug naar zijn woonplaats.

Jaren gaan voorbij. De jongen is het hele voorval allang vergeten – hij is volwassen geworden, getrouwd, en is een handelaar geworden. Op een dag moet hij voor zijn zaken naar een grote stad toe en de weg voert hem door een bos. Daar wordt hij overvallen door rovers die hem als zijn geld en spullen afpakken. Wat gaan ze nu met hem doen. Ze weten het niet precies. Zullen ze hem doden, of net? 'Laat me toch leven zegt Moshe'. Ze besluiten om hem naar hun roverhoofdman te brengen, die moet maar beslissen. Zodra de roverhoofdman hem ziet, vraagt hij hem of hij Moshke heet. Hij knikt bevestigend. 'Ken je me niet meer', zegt de roverhoofdman – we hebben ooit samen gedanst: "Ik ben Ivan, en jij bent Moshke". Dan herinnert Moshke zich het voorval weer, en het lied, de nigger die hij toen zong. 'Jij bent mijn vriend', zegt de roverhoofdman, en beveelt zijn mannen om Moshe al zijn geld en spullen terug te geven. Ze mogen hem geen haar krenken en ook moeten ze hem het bos uit escorteren.

Dit was mijn associatie met het eerste dialoog-model. Een prachtig maar ook wat raadselachtig verhaal. De nigger en de dans verbindt beide personen tijdelijk, om later in een nieuwe ontmoeting vrucht af te werpen. Maar wel met op de achtergrond steeds een dreiging van geweld. En paradoxen: Moshe vergeet, de rover herinnert. En we weten dat vergeten-herinneren belangrijke

bijbelse thema's zijn. De rover herinnert Moshe aan zijn eigen niggoen! De rover lijkt bovendien meer aan het indirecte contact met de Baal Shem Tov gehad te hebben dan Moshe zelf, die gewoon zakenman werd geen rabbijn of rebbe. Niet erg natuurlijk, maar Moshe koos ogenschijnlijk niet de weg van de spiritualiteit van zijn meester. De roverhoofdman komt door het eenmalige contact met de Tzaddiek, met de rechtvaardige meester tot inkeer – althans voor even. Het verhaal breekt hier af – we weten niet hoe het verder ging met Moshe of de roverhoofdman.

Een ander verhaal uit de Talmoed (Eroewien 53b) vormde voor mij de associatie met het tweede model. Het verhaal gaat over R. Joshua b. Hananiah. Deze rabbijn was op een dag op weg naar een stad. Bij een kruispunt zag hij een jongen zitten, en omdat hij de weg niet wist en er twee mogelijkheden waren, besluit hij het aan de jongen te vragen. 'Welke weg leidt naar de stad', vraagt hij de jongen. 'Deze weg is kort maar lang, zegt de jongen terwijl hij naar één pad wijst, 'en deze weg is lang maar kort'. De rabbijn - die blijkbaar niet helemaal geluisterd had? – kiest het korte pad. Aanvankelijk gaat dat goed, maar dan stuit hij dicht bij de stad op een muur die te hoog is om overheen te klimmen. Er omheen gaat ook niet want er zijn doornen en distelstruiken die een ondoordringbare grens vormen. Een beetje geïrriteerd volgt de rabbijn het pad terug naar het kruispunt, waar de jongen nog steeds zit. 'Zei jij niet tegen mij dat deze weg kort was?', zegt de rabbijn. 'En zei ik niet dat de weg ook lang was?!', antwoordt de jongen gevat.

Ook weer een verhaal dat vragen oproept. Waarom zat de jongen daar bij het kruispunt? Is hij eigenlijk ooit in de stad geweest? Of heeft hij zijn kennis over de juiste weg van andere voorbijgangers die beide paden probeerden? Is de rabbijn uiteindelijk in de stad gekomen? Ook dat vertelt het verhaal niet. We mogen dit verhaal allegorisch lezen. De stad als metafoor, de Stad van God, het Zion, het hemelse Jeruzalem. We zoeken allemaal – sommigen hebben de kennis, anderen ervaring – ook soms met de verkeerde weg... En het is een ontmoeting die zich steeds weer opnieuw kan afspelen, niet alleen in tijden van spanningen.

Ik wil u nogmaals meenemen naar een ander verhaal, een bijbels verhaal dit keer. Aan het einde van zijn leven geeft Mosje de Israëlieten een opdracht:

Deut. 27

- 1 *En Mozes gebod het volk samen met de oudsten van Israël: Neem al de geboden die ik u heden gebied, in acht.*
- 2 *En op de dag dat u de Jordaan oversteekt naar het land dat de HEERE, uw God, u geeft, moet het zo zijn dat u voor uzelf grote stenen opricht en die met kalk bestrijkt.*
- 3 *U moet alle woorden van deze wet daarop schrijven als u overgestoken bent, opdat u komt in het land dat de HEERE, uw God, u geeft, een land dat overvloedig van melk en honing, zoals de HEERE, de God van uw vaders, tot u gesproken heeft.*

Op het moment dat de Israëlieten hun bestemming bereiken, moeten ze stenen oprichten, en daarop de hele tekst van de wet, de Tora schrijven. De passage in zijn geheel is best problematisch exegetisch gezien, maar dat is nu niet van belang. In vers 8 lezen we daar:

- 8 *U moet op de stenen alle woorden van deze wet schrijven, duidelijk en goed.*

Dat duidelijk en goed – be'er hetev in het Hebreeuws – lijkt iets te willen uitdrukken. Uiteraard kan het verwijzen naar de manier van schrijven, of beter uithakken of inkerven. De tekst moet goed leesbaar zijn. De rabbijnen in de Talmoed hebben echter de traditie dat op de stenen de Tora en de vertaling daarvan in de 70 talen van de volkeren werd opgeschreven. Het is deze uitleg die we terugvinden in de Targum van Pseudo-Jonathan op vers 8, en dat ook door de middeleeuwse Rasji daar ter plekke wordt gebracht. Wat betekent dus 'duidelijk en goed', be'er hetev? Dat ze in alle toen bekende talen vertaald werd zodat de mensheid er kennis van kan nemen. Een oproep tot dialoog lijkt mij vanuit de oude traditie reeds...

Rabbiner Hirsch (19^e eeuw, Duitsland) schrijft in zijn commentaar op dit vers: "Hier leren we uit dat deze versie van de Tora ook de vertaling omvatte, zodat de volkeren haar kunnen begrijpen. Want Israël is ver van het particularisme dat haar wordt toegedicht door anderen. Maar al vanaf begin ziet zij haar opdracht in het brengen van de spirituele en ethische verlossing voor de gehele mensheid. En met het binnentrekken van de Tora in het land Israël [in de Ark], begon de toekomstige redding van de

volkeren”.

Tot slot vinden we in de late Midrasj Otijot van Rabbi Akiva, de Letters van Rabbi Akiva dat de gehele Tora in al haar vormen in 70 talen aan Mozes werd gegeven tijdens de periode van 40 dagen op de berg. Niet alleen de Tora, ook de Profeten, Geschriften, Halacha, Midrasj, de rabbijnse tradities – werden allemaal in 70 talen aan Mozes onderwezen. Daarna vergat Mozes dit alles, totdat het hem opnieuw werd gegeven door een engel/ Toen wist hij alles weer...

Tot slot wil ik in de Nederlandse context wijzen op het OJEC dat werd opgericht waarin Joden en Christenen van verschillende kerkgenootschappen in vertegenwoordigd zijn. Maar in het bijzonder op het Leren & Vieren weekend dat jaarlijks wordt gehouden – dit jaar 30-31 januari in Elspeet, Mennorode. In deze weekends – dit jaar voor de 1^e keer – leren en vieren Christenen en Joden samen gedurende een weekend. Hier staat de ontmoeting centraal, naast de theologie. Want de dialoog mag wat mij betreft meer in het teken staan van de ontmoeting. Misschien wel de ontmoeting waar de dagelijkse dingen centraal staan, niet alleen de theologie. Wat de profeet Zecharja misschien ‘de dagelijkse kleine dingen’ zou noemen (Zech. 4:10)...

Ik dank u voor uw aandacht.